

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Загальної і клінічної фармакології та фармакогнозії

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ з самостійної роботи студентів (СРС) заочного відділення

Навчальна дисципліна: «Ресурсознавство лікарських рослин»

Тема заняття СРС №4: «Облік ресурсів лікарських рослин, принципи їх раціонального використання і охорони. Впровадження ресурсозберігаючих технологій переробки ЛРС і виготовлення фармацевтичних засобів. Особливості діагностики та можливості використання близькоспоріднених видів ЛР. Ресурсні групи ЛР України. Принципи охорони дикорослих ЛР. ЛР Червоної книги України та Європейського Червоного списку. Заповідні території України та їх роль у збереженні та примноженні ресурсів»

Курс 5 Факультет медико-фармацевтичний

Обговорено та затверджено на
методичній нараді кафедри
28 серпня 2025 р.
Протокол № 1.
Зав. Кафедри

Я.В. Рожковський

Одеса – 2025 р.

Тема № 4: «Облік ресурсів лікарських рослин, принципи їх раціонального використання і охорони. Впровадження ресурсозберігаючих технологій переробки ЛРС і виготовлення фармацевтичних засобів. Особливості діагностики та можливості використання близькоспоріднених видів ЛР. Ресурсні групи ЛР України. Принципи охорони дикорослих ЛР. ЛР Червоної книги України та Європейського Червоного списку. Заповідні території України та їх роль у збереженні та примноженні ресурсів.» - 19 год.

1. **Актуальність теми** Природні ресурси ЛРС скорочуються внаслідок дії багатьох абіотичних та антропогенних факторів, що супроводжують розвиток людства. У Західній та Центральній Європі проблему лікарських рослинних ресурсів вже майже століття вирішують шляхом культивування необхідної ЛРС, або за рахунок імпорту з країн третього світу. В нашій країні фармацевтичне виробництво поки що в основному орієнтоване на вітчизняну сировину дикорослих ЛР, через що проблема їх раціонального використання, збереження та охорони є дуже важливою та актуальною. Матеріал даної теми базується на даних наукових публікацій про наслідки дії різних факторів на сучасний стан ресурсів у окремих регіонах України, а також результатах ресурсознавських досліджень кафедри. Крім того, розглядається комплекс заходів з охорони і відтворення ресурсів ЛРС, зокрема степових видів, занесених до Червоної книги, Європейського червоного списку та списків видів, що охороняються на регіональному рівні.

2. **Конкретні цілі:**

1. -ознайомити студентів з факторами, що негативно впливають на стан ресурсів ЛРС;
2. -обговорити превентивні заходи щодо забруднення ЛРС;
3. -сформулювати уявлення про систему раціонального використання ресурсів ЛРС;
4. -надати сучасні відомості про ресурсні групи ЛР України та ознайомити з принципами їх виділення;
5. -ознайомити з принципами та заходами охорони (збереження) генофонду ЛР в Україні та світі.

3. **Міждисциплінарна інтеграція**

№ п.п.	Дисципліни	Знати	Вміти
1.	Попередні Медична ботаніка	Фази розвитку, екологічні умови зростання лікарських рослин;	Давати оцінку сучасним умовам зростання конкретних видів

			ЛР.
2.	Фармакогнозія	Вплив різних факторів на накопичення та вміст основних БАР у ЛРС	Обирати оптимальні райони та терміни заготівлі дикорослої ЛРС
3.	Внутришньопредметна інтеграція (теми даної дисципліни, з якими інтегрується та, що вивчається)...	Ресурсознавство як наука і навчальна дисципліна. Сировинна база лікарських рослин в Україні. Використання ЛР та фітопрепаратів у сучасній світовій медичній практиці. Облік ресурсів лікарських рослин, принципи їх раціонального використання і охорони. Культивування ЛР в Україні та світі.	розробляти: інструкції з заготівлі, сушіння та зберігання дикорослої сировини вищих рослин, водоростей, лишайників та грибів, інформаційні листки; робити доповіді для лікарів та надавати консультації населенню з питань, пов'язаних із заготівлею та використанням сировини та препаратів природного походження.

4. Завдання для самостійної роботи під час підготовки до заняття

4.1. Перелік основних термінів, параметрів, характеристик, які має засвоїти студент при підготовці до заняття:

Термін (поняття), запитання	Визначення (зміст), відповідь
1	2
Раціональне використання ресурсів	
Пестициди	

1	2
Закони України, які мають відношення до природокористування	
Об'єкт природно-заповідного фонду	
Заповідник	
Заказник	
Приписне угіддя	
Національний природний (ландшафтний) парк	
Охорона на міждержавному, державному рівнях	
Охорона на регіональному рівні	
Червона книга України	
Європейський Червоний список МСОП	

Теоретичні питання до заняття:

1. Яка частина України, на ваш погляд, найбагатша на ресурси ЛР і чому? Найбідніша?
2. Ресурсам яких дикорослих ЛР завдало найбільшої шкоди радіоактивне забруднення території?
3. Назвіть широко розповсюджені види ЛР з потенційно великими запасами сировини.
4. Назвіть відомі вам локальні види ЛР з обмеженими ресурсами.
5. Які ЛР, на ваш погляд, потребують повної охорони на державному рівні? На регіональному рівні?
6. Назвіть відомі вам ЛР з Червоної книги України.
7. Наведіть загальні правила, які забезпечують раціональну заготівлю ЛРС.

4.3. Практичні роботи (завдання), які виконуватимуться на занятті:

Завдання 3. За допомогою рекомендованої навчальної та довідкової літератури, доопрацювати перелік важливіших поширених в Україні видів ЛР (таблиця 5, заняття №2): виділити їх та об'єднати у ресурсні групи в табл. 25.

Ресурсні групи важливіших лікарських рослин України

Завдання 4. Дати характеристику лікарським рослинам із зникаючими та відсутніми в Україні ресурсами (список 5 у таблиці 25) та з'ясувати форми й засоби їх охорони та відтворення – *заповнити табл. 26.*

Лікарські рослини України із зникаючими та відсутніми ресурсами

Назва виду Укр.(рос.) ; Лат.	Поширенн я в Україні та місця зростання	Фактори негативног о впливу на стан ресурсів	Засоби охорони та відтворення ресурсів	
			вид у	ценокомплексі в

Завдання 5 (дом.) Визначити серед «червонокнижних» видів Української флори лікарські рослини та порівняти їх асортимент і статус у Червоній книзі 1996 та 2009 років видань. Зробити висновки:

5. *Зміст теми:*

Теоретичний матеріал теми викладено в тексті лекції № 4, а також у наступних джерелах інформації:

1. Тржецинський С. Д., Доля В. С., Денисенко О. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗДМУ, 2015. 115 с.
2. Грицик А. Р., Водославський В. М., Мельник М. В. Фармакогнозія. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2019. 248 с.
3. Зузук Б. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. для студ. вищ. фармац. навч. закл. Вінниця : Нова Книга, 2015. 232 с.

6. *Рекомендована література:*

Основна навчальна література

4. Фармакогностичне ресурсознавство з основами інтродукції лікарських рослин / Навчальний посібник. – Полтава: ПДМУ, 2021.

5. Державна Фармакопея України : в 3 т. / ДП «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». 2-е вид. Харків : Науковий фармакопейний центр, 2015. Т. 1. 1128 с.
6. Ресурсознавство лікарських рослин: Практикум / Тржецинський С. Д. та ін. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2021.
7. Фармакогнозія: підручник для студентів фармацевтичних факультетів / Посилкіна О. В. та ін. – Харків: НФаУ, 2015–2018 (розділи, присвячені сировинній базі).
8. Тржецинський С. Д., Доля В. С., Денисенко О. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗДМУ, 2015. 115 с.
9. Грицик А. Р., Водославський В. М., Мельник М. В. Фармакогнозія. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2019. 248 с.
10. Зузук Б. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. для студ. вищ. фармац. навч. закл. Вінниця : Нова Книга, 2015. 232 с.
11. Heinrich M., Barnes J., Prieto-Garcia J., Gibbons S., Williamson E. M. Fundamentals of Pharmacognosy and Phytotherapy. 3rd ed. Elsevier, 2023. 282 p.
12. Medicinal Plant Resources : textbook / V. M. Minarchenko et al. Kyiv : Palyvoda A. V., 2019. 128 p.

Додаткова література та довідники

13. Лікарські рослини: Рекомендаційний список літератури (актуальні видання 2024 року) / Уманський НУС.
14. Малопоширені ароматичні види лікарських рослин / Наукове видання. – Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці II, 2025.
15. Лабораторний журнал з ресурсознавства лікарських рослин : [посібник] / В. М. Мінарченко та ін. Київ : Паливода А. В., 2018. 94 с.
16. Фармакогнозія : підручник для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Кисличенко та ін. ; за ред. В. С. Кисличенко. Харків : НФаУ : Золоті сторінки, 2015. 736 с.
17. Державна Фармакопея України : в 3 т. / ДП «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». 2-е вид. Харків : Науковий фармакопейний центр, 2015. Т. 1. 1128 с.
18. Bioprospecting of Ethnomedicinal Plant Resources: Sustainable Utilization and Restoration / ed. by G. Shukla et al. CRC Press, 2024. 466 p.
19. Medicinal Plants: Bioprospecting and Pharmacognosy / ed. by A. B. Sharangi, K. V. Peter. Apple Academic Press, 2022. 602 p.
20. Van Wyk B. E., Wink M. Medicinal Plants of the World. 2nd ed. CABI, 2017. 520 p.

Електронні ресурси

21. Medicinal Plant Names Services (MPNS) Resource. Kew Royal Botanic Gardens. URL: kew.org (дата звернення: 22.03.2026).
22. Ресурсознавство лікарських рослин : презентація лекції. Нац. фармац. ун-т. URL: <https://cnc.nuph.edu.ua/wp->

7. Матеріали для самоконтролю.

7.1. Питання для самоконтролю.

1. Яких принципів необхідно дотримуватись при використанні природних ресурсів, в тому числі ЛРС?
2. Як розраховують обсяги раціонального використання ресурсів ЛР?
3. Ресурсні групи ЛР України.
4. Фактори, що впливають на стан ресурсів ЛРС.
5. Принципи та види охорони ЛР.
6. Роль заповідних територій у збереженні генофонду ЛР.
7. Міжнародні угоди щодо збереження та примноження біорізноманіття, в тому числі – генофонду ЛР.

7.2. Тестові завдання для самоконтролю.

1. Ресурсний потенціал Одеської обл. можна оцінити віднесенням до зони
 - А. Високої сировинної насиченості
 - Б. Помірної сировинної насиченості
 - В. Низької сировинної насиченості
 - Г. Негативного впливу антропогенного навантаження
 - Д. Повної відсутності сировинних запасів ЛР
2. Охорона природних запасів ЛР здійснюється шляхом організаційних природоохоронних заходів, які передбачають:
 - А. Окультурення найкращих заростей зі значними запасами
 - Б. Дослідження динаміки нагромадження БАР
 - В. Введення в культуру та інтродукцію
 - Г. Перспективне і щорічне планування розмірів і районів заготівлі ЛРС
 - Д. Проведення роз'яснювальної роботи серед населення про необхідність збереження ресурсів ЛР
3. В Одеській області заготівля лікарської рос-линної сировини конвалії травневої не можлива через
 - А. Відсутність природних місцезростань виду
 - Б. Дуже низьку продуктивність відомих популяцій
 - В. Занесення виду до Європейського Червоного списку
 - Г. Занесення виду до Червоної книги України
 - Д. Заборону заготівель як виду, що охороняється на регіональному рівні.
4. Розподіліть ЛР – джерела дикорослої сировини за швидкістю відновлювання після разових заготівель (починаючи з найшвидкішої):

гірчак почечуйний; гірчак зміїний; чоловіча папороть; звіробій звичайний; оман високий.

6. Такі види ЛР, як тирлич жовтий, баранець звичайний, арніка гірська охороняються переважно у держзаповіднику

- А. Чорноморському
- Б. Карпатському
- В. Кримському
- Г. Асканійському
- Д. Канівському

7. Препарати горицвіта – популярні кардіотонічні рослинні засоби, які зараз не забезпечені природними ресурсами в Україні. Визначення запасів сировини горицвіта весняного проводили методом

- А. Облікових ділянок
- Б. Модельних екземплярів
- В. Проективного покриття
- Г. Геодезичним
- Д. На око

8. Одним з можливих шляхів охорони природних запасів ЛР є адміністративні заходи, які передбачають:

- А. Введення в культуру та інтродукцію ЛР
- Б. Проведення роз'яснювальної роботи серед населення про необхідність збереження ресурсів ЛР
- В. Створення заказників і заповідників для рідкісних видів
- Г. Дослідження динаміки нагромадження БАР
- Д. Окультурення найкращих заростей зі значними запасами

9. Відомо, що природні місцезростання цієї цінної лікарської рослини – джерела алкалоїдів протикашльової дії, в Україні дуже обмежені, через що вид був занесений до Червоної книги та з часом успішно введений у промислову культуру. Назвіть цю рослину:

- А. Чистотіл великий
- Б. Беладона лікарська
- В. Скополія карніолійська
- Г. Мачок жовтий
- Д. Термопсис ланцетолистий

10. Виберіть з наданого переліку рослини, що мають обмежений ареал та, відповідно, невеликі ресурси в Україні:

а – звіробій звичайний, б – оман високий, в – родіола рожева, г – кульбаба лікарська, д – скополія карніолійська, є – вовчуг польовий.

10. Виберіть з наданого переліку види ЛР, що охороняються в Одеській обл.: астрагал шерстистоквітковий, дивина ведмежа, шипшина собача, оман високий, конвалія звичайна, чебрець двовидний, солодка гола, буркун лікарський, синюха блакитна, горицвіт весняний, глечики жовті, ромашка лікарська. Які з цих видів охороняються на державному рівні? На міждержавному рівні?

9. Індивідуальні завдання для студентів з теми заняття.

Опрацювати (у вигляді письмової доповіді або презентації) доступні джерела (електронний ресурс) щодо місцезнаходжень міжнародних (міждержавних) заповідних територій Європи та об'єктів їх охорони з числа лікарських рослин.

Методичні рекомендації склав

доцент Бойко І.А.

/підпис/